

به بهانه روز جهانی، هفته مبارزه با مواد مخدر
و آمار رو به تزاید مصرف آن در کشور

پنجه در صورت زندگی

حامد طبیبی

am_152@yahoo.com

بازه آماری حدود چهار دهم درصد است که این از بالاتر بودن میزان مصرف در اروپا در مقایسه با آمار جهانی آن حکایت دارد. در این میان ایران نیز به جهت دارا بودن مرز مشترک بسیار وسیع به وسیله استان‌های خراسان شمالی، رضوی و جنوبی با اصلی‌ترین تولیدکننده مواد مخدر جهان یعنی کشور افغانستان، جوان بودن جمعیت کشور و در کمال تأسف آمارهای رسمی و غیر رسمی ناخوشایند در خصوص نرخ وجود پدیده شوم اعتیاد در کشور و قرار گرفتن در مسیر ترانزیت این مواد افیونی به سراسر جهان و خصوصا اروپا، نیازمند در نظر گرفتن متغیرهای گوناگونی برای نوع مواجهه با این شرایط، مطالعه و کالبدشکافی چرایی بالا بودن میزان ابتلا در کشور و یافتن راهی منطقی محور جهت کاهش آن است. اگر چه در طول سال‌های پس از انقلاب، فعالیت‌های قابل تقدیری چه در حوزه مبارزه و چه در حوزه درمان و ممانعت از شیوع در سایه هشدار و آموزش صورت گرفته، اما عدم هماهنگی کامل میان دستگاه‌های متولی این امر و وجود برخی همپوشانی‌ها و تداخل وظایف در بین آنها سبب بروز و ظهور پاره‌ای ابهامات در زمینه دلایل و مبادی ورود روزانه چندین تن مواد مخدر به داخل و همچنین عبور مقادیر غیر قابل تخمین از انواع آن جهت بازارهای جهانی از خاک ایران شده است.

عمل کرده و شاید از هم این روست که برگزیدن نام "بلای خانمان سوز" برای آن، انتخابی درست و به جا به شمار می‌رود. اعتیاد به انواع مواد مخدر اکنون و در هفتمین سال قرن جدید به یکی از پرمفعت‌ترین تجارت‌های جهان مبدل شده به طوری که شبکه‌های گسترده و باندهای بین‌المللی با حمایت‌های مستقیم سیاسی و مالی برخی حکومت‌ها، کار قاچاق و انتقال انواع مواد مخدر به گوشه گوشه‌ی جهان را بر عهده داشته و در کنار سایر فعالیت‌های غیر قانونی و غیر انسانی خود نظیر قاچاق انسان، کالا، سلاح و مهمات جنگی و غیره، مواد مخدر را نیز در صدر سیاه خود قرار داده‌اند. "تجارت مرگ" سالانه هزاران میلیارد دلار سود اقتصادی و مبلغی غیر قابل اندازه‌گیری را به جهت بر هم زدن ثبات اجتماعی کشورها به عنوان سود اجتماعی و حتی سیاسی، نصیب روسای خود کرده و در مقابل به میزان بسیار بالاتری از منفعت مذکور، ضرر انسانی و اقتصادی را به جوامع تحمیل می‌کند. براساس برخی آمار و ارقام موجود، در حال حاضر حدود ۲۵۰ میلیون نفر در جهان با مشکل اعتیاد به یکی از انواع مواد مخدر دست به گریبان بوده و تنها در قاره سبز (اروپا) حدود هفت دهم درصد از افراد بین ۱۵ تا ۶۴ ساله یک بار در سال از مواد مخدر استفاده می‌کنند در حالی که رقم جهانی در همین

در سال‌های اخیر با توجه به رشد ناگهانی جمعیت جوان در کشور، گرایش به اعتیاد نیز همانند سایر پیامدهای انفجار جمعیت - که در سال‌های ابتدای انقلاب چندان مورد توجه نبود - سیر صعودی به خود گرفته به طوری که بر اساس آمارهای منتشر شده از سوی سازمان ملل متحد، ایران بیشترین درصد معتاد در دنیا را داراست. ۲۶ ژوئیه یا پنجم تیر روز جهانی مبارزه با مواد مخدر در جهان تنها بهانه‌ای برای نگاهی اجمالی به این پدیده شوم و ویرانگر جوامع انسانی است.

اکنون و در سال‌های آغازین قرن بیست و یکم با نگاهی هر چند گذرا بر شرایط کنونی جوامع، می‌توان از معضل رو به گسترش و ناخوشایند استفاده از انواع مواد مخدر و تمامی مظاهر اعتیاد به آن به عنوان بزرگترین و یا با اندکی تساهل و تسامح یکی از بزرگترین مصائب جهان نام برد. سایه‌ای تاریک و بد چهره که پس از فراگیر شدن در میان یک جامعه به عنوان زمینه‌ساز و مهیاکننده بستر لازم برای انواع جرم و بزه از یک سو و بر هم زنده بنیان‌های خانوادگی و باورهای اخلاقی و مذهبی از سوی دیگر

بلایی به وسعت جهان

در حال حاضر تمامی کشورهای جهان هر یک به نوعی با باندهای سازمان‌دهی شده توزیع انواع مواد مخدر و هدف قرار گرفته شدن گروه‌های مختلف سنی خصوصاً جوانان دست به گریبان هستند. آلوده شده جمعیت مولد، فعال و آماده به کار اجرایی و علمی یک کشور علاوه بر وارد آمدن ضررهای هنگفت اقتصادی و کند شدن روند توسعه در آن کشور، به عنوان یک پایه و زمینه‌بستر سازه گرایش به سوی رفتارهای ناهنجار، انواع دیگر جرم و امور خلاف اخلاق و قانون و به تبع آن ایجاد بی‌ثباتی در کشورهای مختلف دنیا را فراهم نموده است. جرایمی از این دست در این شرایط محققاً امکان برخورداری بودن از فرصت انتشار سریع را داشته و جامعه مصرف‌کنندگان مواد مخدر را به شدت مستعد گرایش به سایر ناهنجاری‌ها می‌سازد.

ایالات متحده، کشورهای فقیر آفریقایی، برخی کشورهای اروپایی، عربی و شرق آسیا به طور گسترده‌تر و سایر کشورهای دنیا به شکلی محدودتر شاهد ورود و خروج روزانه انواع مخدرها به داخل کشورهای خود و افزایش روزافزون استفاده از آن هستند اما به نظر می‌رسد به رغم وجود یک نماینده ویژه از سازمان ملل متحد در بسیاری از نقاط دنیا جهت ایجاد وحدت رویه در امور مبارزه با مواد مخدر و گزارش به فراگیرترین سازمان جهانی، دولت‌ها برای همکاری جمعی و یاری رساندن به کشورهای "خط مقدم" مواجهه با این پدیده نظیر ایران- به جهت نزدیکی با افغانستان- و در بیانی جزئی‌تر سرمایه‌گذاری جهت نجات مردم جهان با امحاطامی مزرعه‌های کشت خشخاش- ماده اصلی تولید انواع مخدر- در این کشور فقیر و بحران‌زده و ایجاد مشاغل جایگزین برای ساکنان آن، از تمایل چندانی برخوردار نیستند.

این در حالی است که نماینده اتحادیه اروپا در امور افغانستان و کشورهای مینی دویلین در بازدید اخیر خود از مرزهای شرقی ایران از نزدیک اقدامات صورت گرفته توسط ایران در جهت جلوگیری از ورود و پوشش تحرکات باندهای بزرگ تهیه و توزیع مواد مخدر را مشاهده و با گلایه‌های جانشین ستاد مبارزه با مواد مخدر ایران روبه‌رو شد "کشورهای اروپای غربی به ویژه انگلیس، فرانسه و ایتالیا تعهداتشان را به صورت جدی برای مبارزه با مواد مخدر اجرایی نکردند. ایران انتظار دارد اتحادیه اروپا امکانات بیشتری را در اختیار ما قرار دهد چرا که این مبارزه

در جهت تامین امنیت کشورهای اروپایی نیز خواهد بود".

نکته قابل توجه این که در سال‌های پس از انقلاب با حفر حدود ۳۵۰ کیلومتر کانال، ۲۰۴۰ کیلومتر دیوار چینی، کیلومترها خاکریز، بستن میانه تنگه‌ها در مناطق کوهستانی با استفاده از سیم‌های خاردار، ساخت پاسگاه‌های مرزی در فواصل نزدیک و نصب تجهیزات الکترونیکی، سعی در مهار ورود این پدیده به کشور بوده اما این اقدامات به دلایلی که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد موثر نبوده است.

نماینده اتحادیه اروپا در امور افغانستان پس از بازدید از مرزهای شرقی به مساله‌ای اشاره نمود که بیانگر کم شدن فاصله تولید تا توزیع در تمامی کشورهای جهان است "ما می‌دانیم با وجود اقدامات صورت گرفته، سطح زیر کشت خشخاش در افغانستان افزایش یافته به طوری که ۹۰٪ هروئینی که در این کشور تولید می‌شود نهایتاً به اروپا می‌رسد". این اظهارات در حالی مطرح می‌شود که پس از سقوط حکومت طالبان و حضور نیروهای ائتلاف به ریاست آمریکا در افغانستان و روی کار آمدن دولتی مرکزی با رای مردم نه تنها جامعه بین‌الملل خواسته و یا ناخواسته، سبب کاهش کشت خشخاش و جایگزین نمودن مشاغل جدید برای افراد شاغل در آن ننموده بلکه تعداد آنان افزایش یافته است. به نظر می‌رسد سود هنگفت حاصل از این تجارت مرگ‌آور و قدرت باندهای بزرگ بین‌المللی نیز در این زمینه موثر بوده اما نتیجه به هر حال، گسترش قارچی این پدیده شوم در میان مردم کشورهای مختلف است.

مجرم یا بیمار؛ پیش‌گیری مقدم بر درمان

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اگر چه طرح‌های بسیاری جهت مقابله با ضریب نفوذ گرایش به اعتیاد کشور در نظام تصمیم‌سازی مدیران دولت‌های مختلف طراحی و به مرحله اجرا گذارده شد، لیکن آمار کنونی و شرایط نامتناسب و نگران‌کننده موجود جامعه بی‌هیچ شک و شبهه‌ای نشان از عدم توفیق در کنترل آن و در نگاهی توأم با تساهل، عدم توفیق در کاهش سیر صعودی اعتیاد به مواد مخدر در کشور دارد. در سال‌های ابتدای انقلاب و با نگاهی مجرمانه به این پدیده شوم، برخوردهای قضایی، غیر کارشناسی و شتاب‌زده در دستور کار متولیان امر قرار گرفت. اما ایجاد فضای رعب و وحشت در آن دوره خاص نه تنها سبب عدم گرایش به این پدیده نشد، بلکه سبب رشد خزنده آن

در لایه‌های زیرین اجتماع و گوشه‌های امن خانه‌ها شده و پس از طی مدتی با پر شدن زندان‌ها افزایش آمار اعدام‌ها و عدم نتیجه‌گیری مطلوب، بسیاری از مسوولان به عدم کارایی آن پی بردند. در سال‌های اخیر نیز اگرچه با جایگزین شدن نگاه معتدل‌تر در مواجهه با این پدیده، به قربانیان آن به عنوان بیمار نگریسته شده و اولویت برخورد علمی بر برخورد قضایی با معتادان از یک سو و لزوم شدت عمل برخورد با ریشه‌های اصلی معضل اعتیاد در دستور کار قرار گرفته اما عدم وجود یک مدیریت متمرکز و تدوین راهکارهای بلندمدت در خصوص آن، سردرگمی و چند صدایی در این عرصه را سبب گردید. تاسیس ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری و تاکید بر لزوم هماهنگی تمامی دستگاه‌های ذی‌ربط نظیر پلیس مواد مخدر ناجا با آن اگر چه اقدامی مثبت ارزیابی شد، اما در طول سال‌های گذشته جامعه شاهد عدم توفیق در اجرای برنامه‌های مدون و اصولی در این خصوص بوده است.

در خرداد ماه جاری همایش بین‌المللی کاهش استفاده از مجازات زندان در تهران برگزار و صاحب‌نظران در خصوص موضوعات مرتبط با آن به سخنرانی پرداختند. اما به نظر می‌رسد موضوع سخنرانی رییس مرکز مدیریت بیماری‌های سازمان زندان‌ها در این همایش یکی از راه‌های آزمون شده شدن و موفق در زمینه کاهش آمار اعتیاد در جامعه به شمار می‌روند.

محمد مهدی گویا در سخنانی با عنوان "دادگاه‌های درمان‌مدار" گفت: این دادگاه، دادگاه ویژه‌ای است که در نظام قانونی کشور استقرار یافته و تاکید آن عمدتاً بر درمان مصرف‌کنندگان مواد مخدر، تغییر شیوه زندگی و بازگشت آنها به کانون خانواده و محل کار است تا محکوم و زندانی کردن این افراد.

وی خاطر نشان کرد: زندان‌های کشورهای دنیا مملو از معتادین و مرتکبین جرایم مواد مخدر است اما هیچ‌گاه نمی‌توان گفت جریان تولید و توزیع این مواد متوقف یا حتی کند شده است. صاحب‌نظران قضایی پس از مدت‌ها مطالعه الگویی جدید تحت عنوان دادگاه‌های درمان‌مدار ارایه کرده‌اند.

این دادگاه‌ها در کشورهای صنعتی با موفقیت چشمگیری روبه‌رو بوده و آن‌چه بیشتر اهمیت دارد نقش نظام سلامت و همچنین نهادهای اجتماعی در برنامه‌های اجرایی و حمایت از اهداف این

برنامه‌هاست که باعث شده اعتقاد مردم روز به روز به آنها افزایش یافته و باعث موفقیت هر چه بیشتر آنها شود.

وی ابراز امیدواری کرد که با توجه به روش‌های خاص این دادگاه‌ها در مدیریت اجرایی برنامه‌های مختلف بهداشتی، ترک اعتیاد، تغییر شیوه زندگی و مهارت آموزی به معتادان، در ایران نیز مطالعات این کار آغاز شود.

بدون شک می‌توان از وجود سر در گمی در برخورد با این معضل به عنوان نخستین مانع قابل رفع سخن گفت. نیاز به ساماندهی کمپ‌ها و خیل مراکز ترک اعتیاد که آگهی‌های آنها نمی‌از جراید کشور را در بر گرفته، لزوم تشکیل بانک اطلاعاتی و شناسنامه‌دار کردن معتادان و تعریف شیوه‌های ترک اعتیاد، فعالیت پایه‌ای و آموزشی در سنین کودکی و نوجوانی در مدارس برای آگاه ساختن آنان و از همه مهمتر از میان برداشتن معضلات اقتصادی به عنوان پایه اصلی گرایش به اعتیاد و فراهم آوردن شرایط مناسب برای اشتغال جوانان اکنون بیش از هر زمان دیگری در جامعه احساس می‌شود؛ چه این که پیش‌گیری راه حل مقرون به صرفه و اصولی جهت ریشه‌کنی و یا به حداقل رساندن گرایش به مواد مخدر در کشور است. مواد مخدر صنعتی و گرایش به نسل جدید مواد افیونی که از نظر صدمات و لطمات جسمی و روحی قابل قیاس با مواد مخدر سنتی در کشور نیستند، اکنون به یکی دیگر از مصائب پر شمار این حوزه مبدل شده و موج گرایش به آن خصوصا در میان جوانان تا برخی مناطق روستایی در کشور نیز نفوذ کرده است.

مدیر کل دفتر پیشگیری از اعتیاد سازمان بهزیستی با اشاره به تهیه و دسترسی بسیار آسان به این مواد، از تدوین برنامه‌های پیشگیرانه برای کاهش مصرف در میان جوانان و ارسال بسته‌های آموزشی در خصوص آن برای خانواده‌ها خبر داده است. موادی نظیر کراک که پس از گذشت مدتی از مصرف آن حتی‌الامکان مرگ افراد را در پی دارد نیازمند تدبیری جدی برای مقابله و اعلام هشدارهای لازم در خصوص آن است.

فقدان پژوهش، آمارهای متناقض

اگر چه از سال ۱۹۸۷ میلادی که کنفرانس بین‌المللی مبارزه با اعتیاد در شهر وین اتریش، سند مشهور C. M. O را با تصویب کشورهای شرکت‌کننده به عنوان یک دستورالعمل مورد توافق در چهار فصل

و با بر شمردن ۳۵ اقدام قابل اجرا در راه مبارزه با اعتیاد به کشورهای جهان ابلاغ نمود و روز ۲۶ ژوئن مصادف با پنجم تیر ماه را به عنوان روز جهانی مبارزه با مواد مخدر برگزید، اما در طول سال‌های گذشته و حتی تبدیل شدن آن به "هفته مبارزه با مواد مخدر" در کشور و برگزاری تعداد زیادی همایش و انجام پژوهش، نتایج این اقدامات چندان مورد توجه مدیران ذی‌ربط قرار نداشته و حالت اجرایی به خود نگرفته است. عدم رویکرد علمی و فقدان کار کارشناسی بدون تردید یکی از آفت‌های اصلی برنامه‌های سال‌های گذشته در این زمینه به شمار می‌رود چه این که پژوهش‌های فراوان صورت گرفته در مراکز علمی و تحقیقاتی تنها سبب به هدر رفتن بودجه در نظر گرفته شده برای آن در گام نخست شده و در گام دوم عدم تخصیص بودجه در سال‌های آتی را در پی داشته است. در این میان هر چند جانشین ستاد مبارزه با مواد مخدر در ماه گذشته در نخستین نشست هفتگی پژوهشی و هم‌اندیشی کارشناسان سوء مصرف مواد مخدر از سیاست جدید این ستاد مبنی بر حمایت و تقویت از پژوهش و تحقیقات صورت گرفته در حوزه مواد مخدر و استفاده از نتایج آنها در اجرا و همچنین توجه و حمایت از پایان‌نامه‌های دانشجویی در این حوزه خبر داده، اما احتمال دچار شدن به سرنوشت اسلاف و طبقه‌بندی این اظهارات در ویتترین سخنان گفته و عمل نشده نیز چندان دور از ذهن به نظر نمی‌رسد.

به نظر می‌رسد توجه صرف به برخورد انتظامی و عدم توجه به ابعاد تحقیقاتی و عدم استفاده از تشکل‌های مردمی و NGOها برای تحقیقات و

پژوهش‌های غیر دولتی در این حوزه حلقه مفقوده مواجهه با معضل اعتیاد به شمار می‌رود. این امر سبب فقدان آمار قابل استناد از تعداد معتادان در کشور نیز شده به طوری که بر اساس آمار منتشر شده سازمان ملل، از هر بیست ایرانی یک نفر معتاد و ایران بیشترین آمار معتادان در سراسر جهان را دارد. اما اطلاعات و ارقام داخلی از تفاوت‌هایی با آمار مذکور برخوردار است. مقامات ذی‌ربط از وجود یک و نیم میلیون معتاد حرفه‌ای و سه و نیم میلیون مصرف‌کننده مواد مخدر در کشور خبر داد. اما نشریه واشنگتن پست، ۸/۲ درصد از جمعیت ایران را آلوده به مواد مخدر عنوان کرده و در عین حال برخی موسسات دیگر نیز در داخل کشور این رقم را ۴ میلیون ذکر می‌کنند. آمار سازمان ملل که به نظر می‌رسد بر اساس آمار ستاد مبارزه با مواد مخدر اعلام شده از تفاوت آشکاری با رقم وزارت بهداشت که دو برابر آن را نشان می‌دهد برخوردار است، در زمینه میزان مصرف و نوع مواد مخدر مورد استفاده نیز اطلاعات متناقض و بعضا متضاد و غیر قابل باوری وجود دارد که این امر نیاز به ساماندهی این عرصه جهت امکان تدوین یک برنامه جامع و همه‌جانبه را غیر قابل انکار می‌نماید.

طرح‌هایی برای نجات

طرح‌هایی نظیر "طرح جمع‌آوری و ساماندهی معتادان خیابانی" یا "طرح ملی نجات" از جمله طرح‌هایی هستند که اخیرا با محوریت پلیس و همکاری سازمان بهزیستی و وزارت بهداشت در حال اجراء است. قرار بر این است که در طرح‌های مذکور معتادان پس از شناسایی و دستگیری، در قرنطینه مورد ارزیابی متخصصان و روان‌شناسان قرار گرفته و سپس به مراکز درمانی اعزام گردند. برای این افراد همچنین شناسنامه تاریخ‌دار صادر و آنان باید در زمان مشخص راهی مراکز درمانی مربوطه شوند که در صورت عدم مراجعه، پلیس آنها را به این مراکز هدایت خواهد کرد. همچنین واکسیانسیون معتادان پر خطر و خانواده‌های آنها نسبت به بیماری مهلک هیپاتیت B و اختصاص مبلغ نه‌چندان زیادی برای حرفه‌آموزی معتادان از دیگر فعالیت‌های در دست اجراء است. این که تا چه حد اقدامات اخیر موثر و مشرثمر خواهد بود نیاز به گذشت زمان دارد، اما به باور صاحب‌نظران بدون یک عزم ملی و برنامه هدفمند و همه‌جانبه، امکان کاهش سیر صعودی اعتیاد در کشور همچنان در چرخه ناقص خود طی طریق خواهد نمود.